

YAPON TILIDA RASMIY MULOQOTDA FE'LLARNING SEMANTIK VA FUNKSIONAL XUSUSIYATLARI

Ilmiy rahbar: Hamidova Nargiza

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Yapon filologiyasi kafedrasini mudiri

Yusupova Madinabonu Alisherjon qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Yapon filologiyasi kafedrasini magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada yapon tilida rasmiy muloqotda qo'llaniladigan fe'llarning semantik va funksional xususiyatlari lingvistik hamda pragmatik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida yapon tilidagi keigo (敬語) tizimining asosiy tarkibiy qismlari bo'lgan sonkeigo (尊敬語), kenjougo (謙讓語) va teineigo (丁寧語) shakllari hamda ular orqali ifodalanadigan kommunikativ ma'nolar o'rganiladi. Shuningdek, maqolada rasmiy fe'llarning ijtimoiy munosabatlarni ifodalashdagi o'rni, suhbatdoshlar o'rtasidagi mavqe farqini aks ettirishdagi funksiyasi va pragmatik xususiyatlari ilmiy manbalar asosida yoritiladi. Tadqiqotda rasmiy fe'llarning semantik o'zgarishi, kommunikativ vaziyatga moslashuvi hamda yapon madaniyatidagi hurmat va muloyimlik konsepsiyalari bilan bog'liqligi tahlil qilinadi. Bundan tashqari, yapon tilidagi rasmiy fe'llarning nutq jarayonida qo'llanish mexanizmlari hamda ularning funksional vazifalari misollar asosida ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: *yapon tili, rasmiy muloqot, fe'llar, semantika, pragmatika, keigo, sonkeigo, kenjougo, teineigo, kommunikativ strategiya, hurmat kategoriyasi, lingvistik xususiyatlar.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются семантические и функциональные особенности глаголов, используемых в официальной коммуникации японского языка, с лингвистической и прагматической точек зрения. В ходе исследования анализируются основные компоненты системы keigo (敬語) в японском языке — sonkeigo (尊敬語), kenjougo (謙讓語) и teineigo (丁寧語), а также коммуникативные значения, выражаемые посредством этих форм. Кроме того, в статье освещается роль официальных глаголов в выражении социальных отношений, их функция в отражении статусных различий между собеседниками и прагматические особенности на основе научных источников. В исследовании анализируются семантические изменения официальных

глаголов, их адаптация к коммуникативной ситуации, а также их связь с концепциями уважения и вежливости в японской культуре. Также рассматриваются механизмы употребления официальных глаголов в процессе речи и их функциональные задачи на основе примеров.

Ключевые слова: японский язык, официальная коммуникация, глаголы, семантика, прагматика, *keigo*, *sonkeigo*, *kenjougo*, *teineigo*, коммуникативная стратегия, категория уважения, лингвистические особенности.

ABSTRACT

This article examines the semantic and functional features of verbs used in formal communication in the Japanese language from linguistic and pragmatic perspectives. The study analyzes the main components of the Japanese keigo (敬語) system, namely sonkeigo (尊敬語), kenjougo (謙讓語), and teineigo (丁寧語), as well as the communicative meanings expressed through these forms. Furthermore, the article explores the role of formal verbs in expressing social relationships, their function in reflecting status differences between speakers, and their pragmatic characteristics based on scholarly sources. The research also investigates the semantic transformations of formal verbs, their adaptation to communicative situations, and their connection with the concepts of respect and politeness in Japanese culture. In addition, the mechanisms of using formal verbs in speech and their functional roles are analyzed through relevant examples.

Keywords: Japanese language, formal communication, verbs, semantics, pragmatics, *keigo*, *sonkeigo*, *kenjougo*, *teineigo*, communicative strategy, respect category, linguistic features.

KIRISH

Til insonlar o'rtasidagi muloqotni ta'minlovchi asosiy vosita bo'lishi bilan birga, jamiyatning madaniy, ijtimoiy va kommunikativ xususiyatlarini ham aks ettiradi. Har bir tilning o'ziga xos kommunikativ tizimi mavjud bo'lib, unda nutq jarayonida qo'llaniladigan til birliklari muayyan ijtimoiy me'yorlar asosida shakllanadi. Ayniqsa, yapon tilida muloqot jarayoni ijtimoiy munosabatlar, hurmat kategoriyalari va kommunikativ ehtiyotkorlik bilan chambarchas bog'liq bo'lgani sababli, undagi til birliklari, xususan fe'llar alohida lingvistik ahamiyatga ega hisoblanadi.

Yapon tilining muhim xususiyatlaridan biri — rasmiy va norasmiy nutq shakllarining qat'iy farqlanishidir. Ushbu farqlanish ayniqsa fe'llar tizimida yaqqol namoyon bo'ladi. Rasmiy muloqotda qo'llaniladigan fe'llar nafaqat harakat yoki holatni ifodalash vazifasini bajaradi, balki suhbatdoshlar o'rtasidagi ijtimoiy masofa, mavqe farqi, hurmat darajasi va kommunikativ niyatni ham ifodalaydi. Shu sababli

yapon tilidagi rasmiy fe'llarni o'rganish grammatik tahlil bilan cheklanmay, ularning semantik va pragmatik xususiyatlarini ham chuqur tadqiq etishni talab qiladi.

Yapon tilida rasmiy muloqot asosan keigo (敬語) tizimi orqali amalga oshiriladi. Ushbu tizim sonkeigo (尊敬語), kenjougo (謙讓語) va teineigo (丁寧語) kabi asosiy kategoriyalarni o'z ichiga oladi. Mazkur shakllar orqali gapiruvchi suhbatdoshga nisbatan hurmat bildiradi, o'zini kamtar tutadi yoki nutqning rasmiylik darajasini ta'minlaydi. Ayniqsa, fe'llarning oddiy shakldan rasmiy shaklga o'zgarishi nutqning pragmatik ma'nosiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Masalan, oddiy “行く” (iku — bormoq) fe'li rasmiy nutqda “いらっしゃる” yoki “参る” shaklida qo'llanishi mumkin. Ushbu shakllar grammatik jihatdan bir xil harakatni ifodalasa-da, ularning kommunikativ vazifasi va semantik yuklamasi o'zaro farq qiladi. Shu jihatdan yapon tilidagi rasmiy fe'llar nafaqat grammatik birlik, balki ijtimoiy va pragmatik ma'no tashuvchi vosita sifatida ham namoyon bo'ladi.

Mazkur maqolaning maqsadi — yapon tilida rasmiy muloqotda qo'llaniladigan fe'llarning semantik va funksional xususiyatlarini lingvistik hamda pragmatik nuqtai nazardan tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot davomida rasmiy fe'llarning asosiy turlari, ularning ma'no xususiyatlari, kommunikativ vazifalari hamda yapon madaniyatidagi hurmat konsepsiyasi bilan bog'liqligi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, keigo tizimida fe'llarning qo'llanish mexanizmlari va ularning nutqdagi funksional roli ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi.

1. Yapon tilida rasmiy fe'llar tizimi

Yapon tilining eng muhim lingvistik xususiyatlaridan biri — unda rasmiylik va hurmat kategoriyalarining kuchli rivojlanganligidir. Yapon jamiyatida insonlar o'rtasidagi munosabatlar ijtimoiy mavqe, yosh, kasbiy holat va kommunikativ vaziyat asosida shakllanganligi sababli, til tizimi ham ushbu ijtimoiy omillar bilan chambarchas bog'liq ravishda rivojlangan. Ayniqsa fe'llar tizimi yapon tilida nafaqat grammatik vazifani bajaradi, balki suhbatdoshlar o'rtasidagi ijtimoiy masofa va hurmat darajasini ham ifodalovchi muhim kommunikativ vosita hisoblanadi.

Yapon tilida rasmiy nutq asosan keigo (敬語) tizimi orqali amalga oshiriladi. Keigo — bu suhbatdoshga yoki gapda tilga olinayotgan shaxsga nisbatan hurmatni ifodalovchi til vositalari majmuasi bo'lib, u yapon kommunikativ madaniyatining asosiy elementlaridan biri hisoblanadi. Ushbu tizim uch asosiy turga bo'linadi:

sonkeigo (尊敬語) — hurmat shakli;

kenjougo (謙讓語) — kamtarlik shakli;

teineigo (丁寧語) — muloyim yoki rasmiy shakl.

Mazkur kategoriyalar ayniqsa fe'llarda yaqqol namoyon bo'ladi.

1.1. Sonkeigo (尊敬語) — hurmat shakli

Sonkeigo suhbatdosh yoki uchinchi shaxsning harakatini hurmat bilan ifodalash uchun qo'llaniladi. Bu shaklda gapiruvchi o'zidan yuqori mavqedagi shaxsga nisbatan hurmat bildiradi. Sonkeigo ko'pincha xizmat ko'rsatish sohasida, biznes muloqotda, universitetlarda hamda rasmiy suhbatlarda faol qo'llaniladi.

Masalan:

例: 社長はいらっしゃいました。

Tarjima: Direktor keldilar.

Bu gapda oddiy “来る” (kuru — kelmoq) fe'li o'rniga “いらっしゃる” shakli ishlatilgan. Ushbu fe'l nafaqat harakatni bildiradi, balki suhbatdoshga nisbatan yuqori hurmatni ham ifodalaydi.

Yana bir misol:

例: 先生がおっしゃいました。

Tarjima: O'qituvchi aytdilar.

Bu yerda oddiy “言う” (iu — aytmoq) fe'li o'rniga “おっしゃる” ishlatilmoqda. Ushbu o'zgarish orqali gapiruvchi o'qituvchining mavqei yuqori ekanligini ko'rsatadi.

Sonkeigo shakllari grammatik jihatdan oddiy fe'llardan farq qilsa-da, ularning asosiy semantik ma'nosi saqlanib qoladi. Biroq pragmatik ma'no sezilarli ravishda o'zgaradi. Shu sababli sonkeigo nafaqat grammatik, balki ijtimoiy va pragmatik kategoriya sifatida ham qaraladi.

1.2. Kenjougo (謙讓語) — kamtarlik shakli

Kenjougo gapiruvchining o'z harakatini “pastroq” yoki kamtar tarzda ifodalashi orqali suhbatdoshga hurmat bildirish vazifasini bajaradi. Ushbu shaklda hurmat to'g'ridan-to'g'ri suhbatdoshga emas, balki o'zini kamtar tutish orqali ifodalanadi.

Masalan:

例: 私が参ります。

Tarjima: Men boraman.

Bu gapda oddiy “行く” (iku — bormoq) fe'li o'rniga “参る” ishlatilgan. Gapiruvchi o'z harakatini oddiy emas, balki kamtar shaklda ifodalamoqda.

Yana bir misol:

例: 後ほどご連絡申し上げます。

Tarjima: Keyinroq siz bilan bog'lanaman.

Bu yerda “言う” fe'lining kamtar shakli bo'lgan “申し上げる” qo'llanilgan. Ushbu ifoda biznes va rasmiy yozishmalarda juda keng ishlatiladi.

Kenjougo yapon tilidagi vertikal ijtimoiy munosabatlarning muhim ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Chunki unda gapiruvchi o'zini pastroq pozitsiyada ko'rsatib, suhbatdoshga nisbatan hurmat bildiradi.

1.3. Teineigo (丁寧語) — muloyim shakl

Teineigo yapon tilidagi eng keng tarqalgan rasmiy nutq shaklidir. Ushbu shakl odatda “です”, “ます” qo'shimchalari orqali hosil qilinadi va nutqqa muloyimlik hamda rasmiylik beradi.

Masalan:

例: 私は日本語を勉強しています。

Tarjima: Men yapon tilini o'rganayapman.

Bu yerda “勉強している” oddiy shakli o'rniga “勉強しています” ishlatilmoqda.

Yana bir misol:

例: 少々お待ちください。

Tarjima: Biroz kutib turing.

Ushbu ifoda xizmat ko'rsatish sohasida keng qo'llaniladi va muloyim kommunikativ muhit yaratadi.

Teineigo boshqa ikki shaklga qaraganda neytralroq hisoblanadi. Chunki unda kuchli hurmat yoki kamtarlik emas, asosan rasmiylik va odob ifodalanadi.

1.4. Oddiy va rasmiy fe'llarning farqi

Yapon tilida oddiy va rasmiy fe'llar o'rtasidagi farq faqat grammatik emas, balki kommunikativ xarakterga ham ega. Bir xil harakat turli vaziyatlarda turlicha fe'l shakli orqali ifodalanadi.

Oddiy shakl

Sonkeigo

Kenjougo

行く	いらっしゃる	参る
言う	おっしゃる	申す
食べる	召し上がる	いただく
見る	ご覧になる	拝見する

1.4. Oddiy va rasmiy fe'llarning farqi

Yapon tilida oddiy va rasmiy fe'llar o'rtasidagi farq faqat grammatik emas, balki kommunikativ xarakterga ham ega. Bir xil harakat turli vaziyatlarda turlicha fe'l shakli orqali ifodalanadi. Mazkur jadvaldan ko'rinadiki, fe'l shaklining o'zgarishi orqali gapiruvchining suhbatdoshga bo'lgan munosabati ham o'zgaradi. Shu sababli yapon tilida fe'llar faqat harakatni emas, balki ijtimoiy pozitsiyani ham ifodalaydi.

Shuni ta'kidlash kerakki, yapon tilida noto'g'ri keigo ishlatilishi kommunikativ xatoga olib kelishi mumkin. Ayniqsa biznes muhitida yoki xizmat ko'rsatish sohasida noto'g'ri rasmiy shakldan foydalanish suhbatdoshga nisbatan hurmatsizlik sifatida qabul qilinishi ehtimoli mavjud.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, yapon tilidagi rasmiy fe'llar tizimi grammatik hodisadan ko'ra kengroq kommunikativ va madaniy funksiyani bajaradi. Ushbu tizim orqali jamiyatdagi ijtimoiy ierarxiya, hurmat munosabatlari hamda kommunikativ ehtiyotkorlik til orqali ifodalanadi. Shu sababli rasmiy fe'llarni o'rganish yapon tilining nafaqat grammatik, balki pragmatik va madaniy tabiatini tushunishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

2. Rasmiy fe'llarning semantik xususiyatlari

Yapon tilida rasmiy fe'llar nafaqat grammatik shakl sifatida, balki murakkab semantik va pragmatik ma'no tashuvchi birlik sifatida ham namoyon bo'ladi. Ushbu fe'llar yordamida gapiruvchi faqat harakatni ifodalab qolmay, balki suhbatdoshga bo'lgan munosabatini, hurmat darajasini, kommunikativ niyatini ham yetkazadi. Shu sababli yapon tilidagi rasmiy fe'llarning semantik xususiyatlarini tahlil qilish ularning oddiy lug'aviy ma'nosidan tashqari, yashirin ijtimoiy va kommunikativ ma'nolarini ham o'rganishni talab qiladi.

Yapon tilida bir xil harakat turli vaziyatlarda turlicha fe'l shakllari orqali ifodalanadi. Ushbu o'zgarish grammatik transformatsiya bo'lishi bilan birga, semantik yuklamaning ham o'zgarishiga olib keladi. Natijada fe'lning asosiy leksik ma'nosi saqlanib qolsa-da, uning pragmatik va kommunikativ ma'nosi sezilarli ravishda kengayadi.

Masalan: 例: 先生がおっしゃいました。

Tarjima: O'qituvchi aytdilar.

Bu gapdagi “おっしゃる” fe'li oddiy “言う” (aytmoq) fe'lining sonkeigo shakli hisoblanadi. Lug'aviy jihatdan ikkala fe'l ham “gapirmoq” ma'nosini bildiradi. Biroq “おっしゃる” shakli orqali o'qituvchiga nisbatan hurmat ham ifodalanmoqda. Demak, fe'lning semantik tarkibiga qo'shimcha ijtimoiy ma'no yuklanmoqda.

Shuningdek, kenjougo shakllarida ham semantik kengayish kuzatiladi.

例: 私をご説明申し上げます。

Tarjima: Men sizga tushuntirib beraman.

Bu yerda “申し上げる” fe'li oddiy “言う” fe'lining kamtar shaklidir. Gapiruvchi o'z harakatini “pastroq” tarzda ifodalash orqali suhbatdoshga nisbatan hurmat bildirmoqda. Natijada fe'l semantikasida kamtarlik va kommunikativ ehtiyotkorlik elementlari paydo bo'ladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, yapon tilidagi rasmiy fe'llarning semantikasi uch asosiy komponent asosida shakllanadi:

- asosiy leksik ma'no;
- hurmat yoki kamtarlik ma'nosi;
- kommunikativ-pragmatik ma'no.

Shu sababli rasmiy fe'llarni faqat lug'aviy tarjima orqali tushuntirish yetarli emas. Ularni to'liq anglash uchun kommunikativ vaziyat va ijtimoiy kontekstni ham hisobga olish zarur.

2.1. Hurmat ma'nosining semantik ifodalanishi

Sonkeigo shakllarining asosiy semantik vazifasi suhbatdosh yoki uchinchi shaxsning mavqeini yuqori ko'rsatish hisoblanadi. Bu holatda fe'l harakatni emas, balki harakat egasining ijtimoiy statusini ham ifodalaydi.

Masalan: 例：社長が召し上がりました。

Tarjima: Direktor ovqatlandilar.

Bu gapda “食べる” (taberu — yemoq) fe'li o'rniga “召し上がる” ishlatilgan. Lug'aviy ma'no o'zgarmagan bo'lsa-da, semantik jihatdan hurmat komponenti qo'shilgan.

Yana bir misol:

例：先生はご覧になりました。

Tarjima: O'qituvchi ko'rdilar.

Bu yerda “見る” fe'lining oddiy shakli emas, balki hurmat shakli ishlatilmoqda. Natijada tinglovchida o'qituvchining yuqori mavqei haqidagi tasavvur shakllanadi.

Demak, sonkeigo shakllari semantik jihatdan:

- hurmat;
- rasmiylik;
- ijtimoiy masofa

kabi ma'nolarni ifodalaydi.

2.2. Kamtarlik ma'nosining semantik xususiyati

Kenjougo shakllarida gapiruvchi o'zini “pastroq” pozitsiyada ko'rsatadi. Shu sababli ushbu shakllarning asosiy semantik komponenti kamtarlik hisoblanadi.

Masalan: 例：私が拝見します。

Tarjima: Men ko'rib chiqaman.

Bu yerda “見る” fe'lining oddiy shakli emas, balki “拝見する” shakli ishlatilmoqda. Ushbu fe'l orqali gapiruvchi suhbatdoshga hurmat bildirib, o'z harakatini kamtar shaklda ifodalayapti.

Yana bir misol: 例：後ほど伺います。

Tarjima: Keyinroq oldingizga boraman.

Bu gapdagi “伺う” fe’li oddiy “行く” yoki “聞く” fe’llarining kenjougo shakli hisoblanadi. Fe’lning lug’aviy ma’nosi saqlangan bo’lsa-da, uning semantik tarkibiga kamtarlik va ehtiyotkorlik ma’nosi qo’shilgan.

Kenjougo shakllari ayniqsa:

biznes muloqotda;

xizmat ko’rsatishda;

rasmiy yozishmalarda;

telefon suhbatlarida juda faol qo’llaniladi.

2.3. Rasmiylik va muloyimlik ma’nosi

Teineigo shakllarida kuchli hurmat yoki kamtarlik emas, asosan muloyimlik va rasmiylik ma’nosi ustun bo’ladi. Ushbu shakllar orqali gapiruvchi kommunikativ muhitni yumshatadi va odob saqlaydi.

Masalan:

例：少々お待ちください。

Tarjima: Biroz kutib turing.

Bu ifoda oddiy buyruq shakliga qaraganda ancha yumshoq eshitiladi. Shu sababli uning semantik yuklamasida muloyimlik asosiy o’rinni egallaydi.

Yana bir misol:

例：こちらになります。

Tarjima: Mana bu bo’ladi.

Mazkur ifoda xizmat ko’rsatish sohasida keng ishlatiladi va suhbatni rasmiy hamda muloyim tarzda olib borishga xizmat qiladi.

Teineigo shakllari orqali:

kommunikativ yumshoqlik;

rasmiylik;

ijtimoiy ehtiyotkorlik

ifodalanadi.

3. Rasmiy fe’llarning funksional xususiyatlari

Yapon tilida rasmiy fe’llar nafaqat grammatik yoki semantik birlik sifatida, balki muhim kommunikativ funksiyani bajaruvchi vosita sifatida ham namoyon bo’ladi. Ushbu fe’llar orqali gapiruvchi suhbat jarayonini boshqaradi, ijtimoiy munosabatlarni tartibga soladi va kommunikativ muvozanatni saqlaydi. Shu sababli rasmiy fe’llarning funksional xususiyatlarini o’rganish yapon tilining pragmatik va sotsiolingvistik tabiatini tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Yapon jamiyatida insonlar o’rtasidagi munosabatlar ko’pincha vertikal ijtimoiy tizim asosida shakllanadi. Yosh, lavozim, tajriba va ijtimoiy mavqe kabi omillar

kommunikativ jarayonga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Natijada gapiruvchi suhbat davomida o'z nutqini vaziyatga mos ravishda o'zgartirib boradi. Ayniqsa fe'llarning rasmiy shakllari ushbu jarayonda asosiy rol o'ynaydi.

Rasmiy fe'llarning asosiy funksiyasi — suhbatdoshga nisbatan hurmat va kommunikativ ehtiyotkorlikni ifodalashdir. Biroq ularning vazifasi faqat shu bilan cheklanmaydi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, yapon tilidagi rasmiy fe'llar bir vaqtning o'zida bir nechta kommunikativ funksiyani bajaradi.

3.1. Hurmat bildirish funksiyasi

Rasmiy fe'llarning eng asosiy vazifasi suhbatdoshga yoki uchinchi shaxsga nisbatan hurmat bildirish hisoblanadi. Ayniqsa sonkeigo shakllari orqali gapiruvchi boshqa shaxsning mavqeni yuqori ko'rsatadi.

Masalan:例：先生がいらっしゃいました。

Tarjima: O'qituvchi keldilar.

Bu gapda oddiy “来た” shakli ishlatilmagan. Chunki o'qituvchi yuqori mavqedagi shaxs sifatida qabul qilinmoqda. “いらっしゃる” fe'li orqali unga nisbatan hurmat ifodalangan.

Demak, rasmiy fe'llar:

ijtimoiy mavqeni ko'rsatadi;

hurmatni ifodalaydi;

rasmiy kommunikativ muhit yaratadi.

3.2. Ijtimoiy masofani saqlash funksiyasi

Yapon kommunikativ madaniyatida insonlar o'rtasidagi masofa muhim ahamiyatga ega. Shu sababli rasmiy fe'llar yordamida gapiruvchi suhbatdosh bilan ma'lum kommunikativ chegara saqlaydi.

Masalan, biznes muhitida xodim va mijoz o'rtasidagi muloqotda oddiy shakllardan foydalanish noo'rin hisoblanadi.

例：少々お待ちくださいませ。

Tarjima: Iltimos, biroz kutib turing.

Bu yerda fe'lning rasmiy shakli mijozga nisbatan hurmat va ehtiyotkorlikni ifodalaydi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, rasmiy fe'llar kommunikativ yaqinlikni emas, balki ijtimoiy chegarani saqlashga xizmat qiladi. Bu holat yapon jamiyatining kollektiv va ierarxik tabiatini aks ettiradi.

3.3. Konfliktni yumshatish funksiyasi

Yapon tilida bilvositalik juda kuchli rivojlangan. Shu sababli rasmiy fe'llar ko'pincha salbiy fikrni yumshoq shaklda yetkazish yoki konfliktning oldini olish uchun ishlatiladi.

Masalan:例: もう一度ご確認いただけますでしょうか。

Tarjima: Yana bir bor tekshirib bera olasizmi?

Bu gapda oddiy buyruq ishlatilmagan. Gapiruvchi muloyim va ehtiyotkor shakldan foydalanib, suhbatdoshni noqulay vaziyatga qo'ymaslikka harakat qilmoqda.

Shu sababli rasmiy fe'llarning muhim funksiyalaridan biri:

suhbatni yumshatish;

keskinlikni kamaytirish;

bilvosita rad etish;

kommunikativ muvozanatni saqlash hisoblanadi.

3.4. Biznes kommunikatsiyadagi funksiyasi

Rasmiy fe'llar ayniqsa biznes yapon tilida markaziy o'rin egallaydi. Yapon kompaniyalarida keigo tizimini to'g'ri qo'llash professional kompetensiyaning muhim belgisi hisoblanadi.

Masalan:例: 資料をお送りいたします。

Tarjima: Hujjatlarni yuboramiz.

Bu yerda “送る” fe'lining oddiy shakli emas, balki kenjougo shakli ishlatilmoqda.

Biznes muhitida rasmiy fe'llar:

kompaniya imijini shakllantiradi;

professional muhit yaratadi;

mijoz bilan munosabatni mustahkamlaydi;

xizmat sifatini ko'rsatadi.

Shu sababli yapon kompaniyalarida keigo bo'yicha maxsus treninglar ham o'tkaziladi.

3.5. Madaniy va pragmatik funksiyasi

Yapon tilidagi rasmiy fe'llarning funksiyasi faqat til bilan cheklanmaydi. Ular yapon madaniyatidagi hurmat, kamtarlik va ijtimoiy uyg'unlik konsepsiyalarini ham aks ettiradi.

Yapon jamiyatida:

boshqalarga noqulaylik tug'dirmaslik;

ochiq konfliktga bormaslik;

muloyimlikni saqlash

muhim kommunikativ qadriyatlar hisoblanadi.

Shu sababli rasmiy fe'llar yordamida gapiruvchi:

o‘zini ehtiyotkor tutadi;
suhbatdoshni hurmat qiladi;
ijtimoiy uyg‘unlikni saqlaydi.

Masalan:

例: ご迷惑をおかけして申し訳ございません。

Tarjima: Noqulaylik tug‘dirganimiz uchun uzr so‘raymiz.

Bu kabi ifodalar yapon kommunikativ madaniyatida juda muhim hisoblanadi va yuqori darajadagi pragmatik ehtiyotkorlikni ko‘rsatadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, yapon tilidagi rasmiy fe‘llar ko‘p funksiyali kommunikativ vosita hisoblanadi. Ular orqali gapiruvchi nafaqat harakatni ifodalaydi, balki ijtimoiy munosabatlarni boshqaradi, hurmat bildiradi, konfliktni kamaytiradi va kommunikativ muvozanatni saqlaydi. Shu jihatdan rasmiy fe‘llar yapon tilining pragmatik va madaniy tizimining ajralmas qismi sifatida namoyon bo‘ladi.

4. Yapon madaniyati va rasmiy fe‘llar

Yapon tilidagi rasmiy fe‘llarni to‘liq tushunish uchun ularni faqat grammatik yoki lingvistik nuqtai nazardan emas, balki yapon jamiyatining madaniy va ijtimoiy xususiyatlari bilan bog‘liq holda tahlil qilish zarur. Chunki yapon tilidagi keigo tizimi va rasmiy fe‘llarning shakllanishi bevosita yapon xalqining tarixiy dunyoqarashi, ijtimoiy qadriyatlari hamda kommunikativ madaniyati bilan chambarchas bog‘liqdir.

Yapon jamiyati ko‘pincha vertikal ijtimoiy tizimga asoslangan jamiyat sifatida tavsiflanadi. Ushbu tizimda insonlar o‘rtasidagi munosabat yosh, tajriba, kasbiy mavqe va ijtimoiy status asosida shakllanadi. Natijada muloqot davomida suhbatdoshlarning o‘zaro pozitsiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa rasmiy fe‘llar ushbu ijtimoiy farqlarni til orqali ifodalashning asosiy vositalaridan biri hisoblanadi.

Yapon tilida oddiy grammatik shaklni tanlashning o‘zi yetarli emas. Gapiruvchi doimo:

kim bilan gaplashayotgani;
kim haqida gapirayotgani;
vaziyatning rasmiylik darajasi;
suhbatdoshning mavqei

kabi omillarni hisobga olishi kerak bo‘ladi. Shu sababli yapon tilidagi rasmiy fe‘llar nafaqat til qoidasi, balki madaniy odob me‘yori sifatida ham qaraladi.

4.1. Hurmat konsepsiyasi va keigo tizimi

Yapon madaniyatining asosiy xususiyatlaridan biri — hurmat tushunchasining kuchli rivojlanganligidir. Jamiyatda boshqalarga nisbatan hurmat ko‘rsatish

insonning tarbiyasi va madaniy saviyasining muhim belgisi hisoblanadi. Ushbu hurmat til orqali, ayniqsa fe'llar yordamida ifodalanadi.

Masalan:例: 先生がお見えになりました。

Tarjima: O'qituvchi keldilar.

Bu yerda oddiy “来た” shakli emas, balki hurmat shakli ishlatilgan. Ushbu fe'l orqali gapiruvchi o'qituvchining yuqori mavqeini tan olmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, yapon tilida hurmat grammatik vosita emas, balki ijtimoiy munosabatlarning lingvistik ifodasi hisoblanadi.

4.2. Senpai-kouhai tizimi va til

Yapon jamiyatida keng tarqalgan ijtimoiy modellardan biri senpai-kouhai (先輩

・後輩) tizimidir. Ushbu tizimga ko'ra:

senpai — tajribaliroq yoki katta shaxs;

kouhai — kichik yoki kam tajribali shaxs

hisoblanadi.

Mazkur tizim maktab, universitet, sport klublari va kompaniyalarda juda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa til orqali ushbu ijtimoiy munosabat aniq ifodalanadi.

Masalan, kouhai senpai bilan gaplashganda odatda rasmiy fe'llardan foydalanadi:

例: 先輩、こちらをご確認ください。

Tarjima: Senpai, iltimos, buni tekshirib ko'ring.

Biroq senpai kouhai bilan oddiyroq shaklda gapirishi mumkin:

例: これ、確認して。

Tarjima: Buni tekshir.

Demak, rasmiy fe'llarning qo'llanishi yapon jamiyatidagi ijtimoiy ierarxiyani aks ettiradi.

4.3. Bilvositalik va kommunikativ ehtiyotkorlik

Yapon kommunikativ madaniyatining yana bir muhim xususiyati — bilvositalikdir. Yaponlar ko'pincha fikrni to'g'ridan-to'g'ri emas, balki yumshoq va ehtiyotkor shaklda ifodalashga harakat qiladilar. Bu holat ayniqsa rasmiy fe'llarda yaqqol ko'rinadi.

Masalan:例: 少し難しいかもしれません。

Tarjima: Biroz qiyin bo'lishi mumkin.

Mazkur gap ko'pincha bevosita rad javobi o'rnida ishlatiladi. Gapiruvchi ochiq “yo'q” demasdan, bilvosita shaklda o'z fikrini ifodalayapti.

Bilvositalik yapon jamiyatida:

konfliktni kamaytiradi;

suhbatni yumshatadi;

ijtimoiy uyg'unlikni saqlaydi;

suhbatdoshni noqulay vaziyatga qo'ymaslikka xizmat qiladi.

Shu sababli rasmiy fe'llar ko'pincha yashirin pragmatik ma'no bilan qo'llaniladi.

4.4. "Wa" konsepsiyasi va kommunikativ uyg'unlik

Yapon madaniyatida "wa" (和) tushunchasi, ya'ni jamoadagi uyg'unlik va tinch munosabatlarni saqlash juda muhim hisoblanadi. Jamiyatda ochiq konflikt yoki keskin bahs salbiy holat sifatida qabul qilinadi. Natijada til tizimi ham ushbu madaniy qadriyat asosida shakllangan.

Rasmiy fe'llar orqali gapiruvchi:

keskinlikni kamaytiradi;

suhbatni yumshatadi;

boshqalarning hissiyotini hisobga oladi;

ijtimoiy muvozanatni saqlaydi.

Masalan: 例: 申し訳ございません。

Tarjima: Chuqur uzr so'rayman.

Bu kabi ifodalar oddiy uzrdan ko'ra kuchliroq rasmiy va madaniy ma'noga ega hisoblanadi.

4.5. Rasmiy fe'llarning madaniy ahamiyati

Yapon tilidagi rasmiy fe'llar jamiyatdagi madaniy qadriyatlarning muhim ko'rsatkichi hisoblanadi. Ular orqali:

hurmat;

kamtarlik;

muloyimlik;

ijtimoiy masofa;

kommunikativ ehtiyotkorlikifodalanadi.

Shu sababli yapon tilini o'rganishda faqat grammatik qoidalarni bilish yetarli emas. Rasmiy fe'llarning madaniy va pragmatik ma'nosini ham tushunish zarur hisoblanadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, yapon tilidagi rasmiy fe'llar til va madaniyat kesishgan nuqtada shakllangan murakkab kommunikativ tizimdir. Ushbu tizim orqali jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar, hurmat kategoriyalari va kommunikativ qadriyatlar ifodalanadi. Shu jihatdan rasmiy fe'llar yapon xalqining madaniy tafakkuri va kommunikativ dunyoqarashining muhim lingvistik ko'rsatkichi sifatida namoyon bo'ladi.

5. Pragmatik tahlil

Yapon tilida rasmiy fe'llarni pragmatik jihatdan tahlil qilish ularning faqat grammatik yoki semantik ma'nosini emas, balki real kommunikativ vaziyatdagi

funksiyasini ham o'rganishni talab qiladi. Pragmatika til birliklarining kontekst ichidagi ma'nosini, gapiruvchining kommunikativ niyatini hamda tinglovchi tomonidan ushbu ma'noning qanday talqin qilinishini o'rganadigan tilshunoslik yo'nalishi hisoblanadi. Shu sababli yapon tilidagi rasmiy fe'llarni tushunishda pragmatik omillar muhim ahamiyat kasb etadi.

Yapon tilida bir xil grammatik mazmun turli vaziyatlarda turlicha fe'l shakllari orqali ifodalanadi. Ushbu holat fe'lning tanlanishi faqat harakatni ifodalash uchun emas, balki kommunikativ muhitni boshqarish uchun ham xizmat qilishini ko'rsatadi. Ayniqsa rasmiy fe'llar yordamida gapiruvchi suhbatdoshga bo'lgan munosabatini, ijtimoiy pozitsiyasini va kommunikativ ehtiyotkorligini ifodalaydi.

Pragmatik nuqtai nazardan qaralganda, yapon tilidagi rasmiy fe'llar quyidagi asosiy omillar asosida shakllanadi:

- kommunikativ vaziyat;
- suhbatdoshlarning ijtimoiy mavqei;
- nutqning rasmiylik darajasi;
- gapiruvchining kommunikativ niyati;
- madaniy kontekst.

Mazkur omillar fe'l shaklining tanlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

5.1. Kontekstning pragmatik ahamiyati

Yapon tilida fe'lning haqiqiy ma'nosi ko'pincha kontekst orqali aniqlanadi. Bir xil fe'l turli vaziyatlarda turlicha pragmatik ma'no kasb etishi mumkin.

Masalan:例: 少々お待ちください。

Tarjima: Iltimos, biroz kutib turing.

Ushbu gap grammatik jihatdan oddiy iltimos shakli hisoblanadi. Biroq pragmatik jihatdan u:

- muloyimlik;
- hurmat;
- kommunikativ ehtiyotkorlik kabi ma'nolarni ham ifodalaydi.

Shu sababli yapon tilidagi rasmiy fe'llarning pragmatik ma'nosi ko'pincha yashirin xarakterga ega bo'ladi va tinglovchi tomonidan kontekst asosida tushuniladi.

5.2. Ijtimoiy mavqe va fe'l tanlovi

Yapon tilida fe'l shaklining tanlanishi suhbatdoshlarning ijtimoiy mavqeiga bevosita bog'liq. Gapiruvchi doimo:

- kim bilan gaplashayotganini;
- kim haqida gapirayotganini;
- o'zining mavqeini hisobga oladi.

Masalan:例: 社長がいらっしゃいます。

Tarjima: Direktor kelyaptilar.

Bu yerda sonkeigo ishlatilmoqda, chunki direktor yuqori mavqedagi shaxs sifatida qabul qilinmoqda.

Biroq o‘z harakati haqida gap ketganda kenjougo ishlatiladi:

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, yapon tilida fe‘l tanlovi kommunikativ strategiya sifatida xizmat qiladi. Gapiruvchi fe‘l shakli orqali o‘zining ijtimoiy pozitsiyasini belgilaydi va suhbatdosh bilan bo‘lgan munosabatni boshqaradi.

5.3. Bilvositalik va pragmatik ma‘no

Yapon kommunikativ madaniyatida bilvositalik muhim o‘rin egallaydi. Shu sababli rasmiy fe‘llar ko‘pincha yashirin yoki yumshatilgan ma‘nolarni ifodalash uchun qo‘llaniladi.

Masalan:例: 少し難しいかもしれません。

Tarjima: Biroz qiyin bo‘lishi mumkin.

Ushbu gap ko‘pincha bevosita rad javobi o‘rnida ishlatiladi. Gapiruvchi ochiq “mumkin emas” demasdan, yumshoq va bilvosita shaklda fikrini yetkazmoqda.

Demak, yapon tilidagi rasmiy fe‘llar ko‘pincha:

yashirin ma‘no;

bilvosita rad;

ehtiyotkor munosabat;

muloyim baho ifodalash vazifasini bajaradi.

XULOSA

Yapon tilida rasmiy muloqotda qo‘llaniladigan fe‘llar lingvistik, semantik va pragmatik jihatdan murakkab hamda ko‘p qatlamli tizimni tashkil etadi. Mazkur tadqiqot davomida yapon tilidagi rasmiy fe‘llarning asosiy xususiyatlari, ularning kommunikativ vazifalari va madaniy ahamiyati tahlil qilindi. O‘rganish natijalari shuni ko‘rsatadiki, rasmiy fe‘llar yapon tilida faqat grammatik birlik sifatida emas, balki ijtimoiy munosabatlarni ifodalovchi muhim kommunikativ vosita sifatida ham namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot davomida keigo (敬語) tizimining asosiy tarkibiy qismlari bo‘lgan sonkeigo (尊敬語), kenjougo (謙讓語) va teineigo (丁寧語) shakllari ko‘rib chiqildi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ushbu shakllar orqali gapiruvchi suhbatdoshga nisbatan hurmat bildiradi, o‘zini kamtar tutadi yoki kommunikativ muhitning rasmiyligini ta‘minlaydi. Ayniqsa fe‘llarning rasmiy shakllari yapon jamiyatidagi ijtimoiy ierarxiya va vertikal munosabatlarni aks ettiruvchi asosiy lingvistik vositalardan biri hisoblanadi.

Semantik tahlil natijasida rasmiy fe‘llarning ma‘nosi oddiy lug‘aviy mazmun bilan cheklanmasligi aniqlandi. Ularning tarkibida hurmat, kamtarlik, muloyimlik va

kommunikativ ehtiyotkorlik kabi qo‘shimcha pragmatik ma‘nolar mavjudligi kuzatildi. Bir xil harakat turli vaziyatlarda turlicha fe‘l shakllari orqali ifodalanishi yapon tilida fe‘llarning semantik va pragmatik yuklamasi yuqori darajada rivojlanganligini ko‘rsatadi.

Funksional jihatdan rasmiy fe‘llar:

hurmat bildirish;

ijtimoiy masofani saqlash;

konfliktni yumshatish;

kommunikativ uyg‘unlikni ta‘minlash;

biznes va xizmat ko‘rsatish muhitida professional kommunikatsiyani shakllantirish kabi vazifalarni bajarishi aniqlandi. Ayniqsa yapon jamiyatidagi “wa” (和) konsepsiyasi, ya‘ni ijtimoiy uyg‘unlikni saqlash tamoyili rasmiy fe‘llarning shakllanishi va qo‘llanishiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatishi kuzatildi.

Pragmatik tahlil natijalari esa yapon tilidagi rasmiy fe‘llarning kontekstga kuchli bog‘liqligini ko‘rsatdi. Fe‘l shaklining tanlanishi suhbatdoshlarning mavqei, kommunikativ vaziyat, rasmiylik darajasi va gapiruvchining niyatiga qarab o‘zgaradi. Shu sababli rasmiy fe‘llarni to‘g‘ri tushunish va qo‘llash nafaqat grammatik bilimni, balki yuqori darajadagi pragmatik va madaniy kompetensiyani ham talab qiladi.

Shuningdek, tadqiqot davomida yapon tilidagi rasmiy fe‘llarning madaniy jihatdan ham muhim ahamiyatga egaligi aniqlandi. Ular orqali yapon xalqining hurmat, kamtarlik, muloyimlik va kommunikativ ehtiyotkorlik kabi qadriyatlari namoyon bo‘ladi. Shu jihatdan rasmiy fe‘llar yapon tilining milliy-madaniy xususiyatlarini aks ettiruvchi muhim lingvistik birlik hisoblanadi.

Umuman olganda, yapon tilidagi rasmiy fe‘llar til, madaniyat va pragmatika kesishgan nuqtada shakllangan murakkab kommunikativ tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Ularni chuqur o‘rganish nafaqat yapon tilshunosligi uchun, balki madaniyatlararo kommunikatsiyani rivojlantirish va yapon tilini samarali o‘qitish jarayonida ham muhim nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Grice, H. P. Logic and Conversation. New York: Academic Press, 1975.
2. Ide, Sachiko. Japanese Sociolinguistics: Politeness and Women’s Language. Tokyo: Taishukan Publishing, 1990.
3. Maynard, Senko K. Japanese Communication: Language and Thought in Context. Honolulu: University of Hawai‘i Press, 1997.
4. Makino, Seiichi & Tsutsui, Michio. A Dictionary of Basic Japanese Grammar. Tokyo: The Japan Times, 1986.

5. Shibatani, Masayoshi. *The Languages of Japan*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
6. Tsujimura, Natsuko. *An Introduction to Japanese Linguistics*. Oxford: Blackwell Publishing, 2007.
7. Haugh, Michael. *Understanding Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
8. Brown, Penelope & Levinson, Stephen. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
9. Wetzel, Patricia J. *Keigo in Modern Japan: Polite Language from Meiji to the Present*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2004.
10. Kikuchi, Yasuto (菊地康人). 『敬語』 東京: 講談社, 1997.
11. Ide Sachiko (井出祥子). 『日本語の敬語システム』 東京: 大修館書店, 2006.
12. Okamoto, Shigeko. "Politeness and Social Context in Japanese Language." *Journal of Pragmatics*, 1999.
13. Levinson, Stephen C. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
14. Yule, George. *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
15. 文化庁. 『敬語の指針』 東京: 文化庁, 2007.